

6. Витвиця у часи першої світової війни /1914-18 р.р./

Перша світова війна і наше село. Перебування у Витвиці російських царських вояків

Перша світова війна захопила Витвицю несподівано.

Старожили розповідали, що селом пройшов посильний і затрубів у трубку /горн/. Він оголосив, що почалася війна між Австрією і Росією. Пізніше цей сумний день відгукнеться болісним рядком в одній з народних пісень, яка побутувала і в нашому селі:

“Першого серпня плач на край упав”

Відповідно до оголошеного розпорядження австрійської влади, всі чоловіки віком до 45 років повинні були 2 серпня негайно з’явитися у військову комендатуру в Долину.

Їхали в Долину на підводах. Жінки й дівчата проводжали рекрутів далеко за село, аж у Луги.

Війна впала страшним тягарем на село. За спогадами старожилів з Витвиці в армію було мобілізовано біля півсотні чоловіків, Ще з десятків витвицьких юнаків у цей час перебували на строковій військовій службі, дехто з них якраз очікували літом демобілізації.

Початок війни був для Австрії невдалий. Восени 1914 року росіяни швидко окупували Галичину. Зокрема, 3 вересня царська армія входить до Болехова, а 8 вересня москалі зайняли Долину, що була тоді повітовим центром.

Очевидно, що у Витвиці царське військо з’явилося приблизно у то й же час як у Долині та Болехові - у першій декаді вересня 1914 року ^[1].

У нашому селі була розквартирована російська кавалерійська військова частина, найімовірніше, це була сотня. Ця частина називалася козакою, хоч до козаків у нашому українському розумінні цього слова ніякого відношення не мала. В імператорській російській армії козачими називали кавалерійські частини, які були укомплектовані вихідцями із територій, які колись заселялися вільними людьми – козаками.

Спогадів та іншої інформації про перебування тих перших москалів у Витвиці залишилося небагато. Маємо два спогади записані від безпосередніх очевидців тих подій – Василя Сметаняка з Кривця та Василя Слабіни. Інше – то вже перекази про спогади.

З них випливає, що під час тієї першої російської окупації школа у селі не

¹ [1] Василь Луцик . Історія міста Болехова у хронології.
<https://sites.google.com/site/bolekhivnewstut/istoria/hronologia>

працювала. Напевно окупаційна адміністрація не вважала її потрібною. До того ж учитель - Євген Ковалик пішов на війну і в цей час якраз воював із росіянами.

Заборонено було роботу “Просвіти” та інших товариств.

Не відомо, чи росіяни поставили на чолі села свого нового вїйта чи якогось посадника. Найімовірніше, що у місцеве самоврядування на рівні села вони не втручалися і ці обов’язки і далі виконував Тит Якимів.

Відношення між людьми і постояльцями не могло бути особливо люб’язним. Для витвичан – це було військо, яке на фронті вбиває їхніх чоловіків та братів, забирає для своїх коней заготовлене газдами сіно та фураж. Однак обидві сторони змушені були терпіти одна одну.

Названий вище старожил Василь Сметаняк з Кривця згадував:

“Мені було вісім років, коли почалася Перша світова війна.

Я прекрасно пам’ятаю козаків, котрі були у Витвиці. Самі козаки були на вигляд кремезні, сильні, високі на зріст.

Я зі своїми ровесниками приходив до них, і вони вчили нас їздити на конях, пригощали нас біленьким хлібом, цукерками.

Одночасно козаки займалися заготівлею сіна, фуражу для своїх коней. В багатьох селян конфіскували сіно й овес.

Машин та якої-небудь іншої механізації не було, все перевозили кіньми та підводами, навіть гармати”.

За переказами того часу російські вояки 1914 року були дуже релігійними людьми. По неділях та святах солдати ходили до церкви і до сповіді.

Згадувалося, що отець Дерлиця спочатку пробував пояснювати солдатам конфесійні відмінності їхнього російського православ’я і греко-католицької церкви, розбіжності у канонах про сходження і не сходження Святого духа тощо. Однак тих солдатів вони не цікавили. Вони не бачили ніяких перешкод у тому, щоб скористатися нагодою піти до сповіді і прийняти святе Причастя, які у воєнну пору легко могли виявитися останніми.

Однак ця релігійність російських вояків не заважала їм знущатися над витвицькими євреями. Про це йдеться у листах уродженця Витвиці Йосипа Слабіни до Ольги Витвицької, котрі також опубліковані в “Історії Витвиці”

Російські “казакі” примушували жидів пасти траву, а потім, як худобу, гнали до водопою.

Від тих перших ще царських російських вояків залишилася у Витвиці також дивна, на перший погляд, приказка: “Як були москалі, то був хліб на столі”.

На перший погляд виглядає, що це якийсь пропагандистський витвір райкому Комуністичної партії про перший прихід радянської влади у 1939-1941 роках з її нібито великим добробутом.

Насправді ця приказка є спогадом про квартирування у 1914-15 році селі царського війська. Ті перші російські вояки, особливо на початку війни, були добре забезпеченими. Принаймі, з точки зору наших селян. Витвичанам було дивно, що солдати кожен день їдять хліб, до того ж й білий. Не без того, що маючи хліба вдосталь, прості вояки без проблем ділилися ним зі своїми господарями, де квартирували...

Ця перша російська окупація тривала недовго. У квітні 1915 року австрійська армія перейшла у контрнаступ. Уже 16 травня 1915 року зі сторони Тисова у Болехів вступили бойові сотні Українських Січових Стрільців [1].

Цю дату можна вважати і кінцем російської окупації Витвиці, яка загалом тривала 8 місяців.

Є відомості, що після повернення австрійської влади у селі якийсь нетривалий час була розквартирована австрійська та німецька військові частини. Це могло бути після весняного 1915 року контрнаступу австрійської та німецької армії. Згадка про це є у спогадах вже згаданого Йосипа Слабіни.

“У Першу світову війну через село проходили і квартирували москалі, німці, австріяки. Австрійські та німецькі вояки за наказом своїх командирів допомагали людям: возили гній на поле, привозили дрова тощо” ...

Однак, про розквартирування у селі австрійських та німецьких військових згадок залишилося значно менше, ніж про постій російського війська. Можливо, це викликано короткочасністю перебування австріяків.

Час першої російської окупації Витвиці та й взагалі Галичини досі живе у жарті-запитанні про те, які москалі були найкращими і чому: перші /1914-15 р.р./, другі /1939-1941 р.р./ чи треті /1944-1991 р.р./ ? Правильна відповідь, що найкращими були перші. Але не тому, що більш-менш толерантно ставилися до витвичан, не тому, що за них “був хліб на столі” – а тому, що найскоріше вступилися...

Витвичани в австрійській армії та на фронтах Першої світової війни.

Цісарсько-королівський галицький піхотний полк № 9

На початку Першої світової війни /ПСВ/ Австро-Угорська імперія була могутньою європейською державою з населенням понад 52,8 млн осіб.

Вона складалася з двох частин – Австрії та Угорщини, які були ніби-то окремими країнами, однак на чолі цих країн стояв спільний імператор – цісар із австрійського роду Габсбургів. Спільною була також грошова система і регулярна армія.

При цьому сама австрійська частина імперії була федерацією багатьох

народів, яка складалася з 17 частин – коронних країв. Офіційно вони називалися по різному – королівствами /наприклад, наше – королівство Галичини і Володимирії/, герцогствами, ерцгерцогствами, але мали однакові права.

Така побудова імперії відбивалася і на структурі її збройних сил. Зокрема, відмінною рисою австро-угорської армії був національний характер різних її полків та частин.

Комплектування армії відбувалося по територіальній системі. Вся територія країни була розділена на 105 округів поповнення, з яких кожен поповнював один піхотний полк імперської армії [2].

Зокрема, основний рід військ австро-угорської армії – піхота за національним складом та кількістю виглядала наступним чином: угорських полків – 34, австрійських – 16, чеських – 15, польських – 9, українських /русинських/ – 9, сербо-хорватських – 9, румунських – 7, словацьких – 4, словенських – 2.

У таких полках відповідні національності мали становити понад 50% складу. Залежно від цього вибиралася полкова мова. Нею була мова відповідної національності. Полковою мовою мусіли володіти всі офіцери полку. Мовою загальновійськової комунікації була, звичайно, німецька.

У цій схемі для нас важливо, що витвичани та чоловіки усієї нашої околиці були приписані до полку, округом поповнення для якого був Стрий та прилеглі до нього території. Він офіційно називався “Цісарсько-королівський галицький піхотний полк № 9”. Частіше побутувала його скорочена назва – 9-ий галицький піхотний полк. У мирний час полк підлягав командуванню 10-го армійського корпусу, що входив до складу 24 дивізії.

Полк складався з 4 батальйонів приблизно по тисячі осіб, у кожному батальйоні було по 4 роти.

Один з батальйонів /№2/ базувався безпосередньо у Стрию, інші батальйони – в інших містах Галичини. Відомо, що більшість витвичан проходили строкову військову службу саме у Стрию.

Важливою характеристикою полку був той факт, що серед усіх австрійських частин у ньому було найбільше українців, Вони становили 73% всього особового складу полку, ще 20% становили поляки, 7% - інші національності, які проживали у Галичині [3].

Таким чином участь витвичан в першій світовій війні /ПСВ/ треба розглядати в контексті історії 9-го галицького піхотного полку. Найімовірніше, що історики австрійської армії уже написали детальну історію цього полку, однак на сьогодні вона нам недоступна.

² [2] Матеріал із Вікіпедії. Запит “Збройні сили Австро-Угорщини”.

³ [3] Матеріал із Вікіпедії. Запит Цісарський і королівський піхотний полк №9

Автори цієї статті із різних наукових джерел та мемуаристики про ПСВ вибрати ті фрагменти, які достеменно стосуються бойового шляху 9-го полку і **співпадають зі спогадами** наших витвицьких комбатантів ПСВ. Ці спогади ще чули і пам'ятають витвичани, кому нині за 60. Такими моментами є наступні.

Участь у зимовій опозиційній війні у Карпатах

Російська армія вторглася у Галичину 21 серпня 1914 року. Того часу від оголошення війни до початку реальних воєнних дій було достатньо, аби австрійська влада провела мобілізацію резервістів. Витвицькі чоловіки поповнили ряди “нашого” 9-го галицького піхотного полку. Після приходу резервістів його чисельність, як і інших полків, дуже зросла.

Бойові дії восени 1914 року на галицькому театрі воєнних дій розгорталися для Австрії невдало. Вже 3 вересня 1914 року росіяни зайняли Львів - столицю Королівства Галичини і Володимирії.

У Галичині австрійська армія відступила до карпатських перевалів і закріпилася на них. Великий карпатський вододільний хребет став тим рубежем, який росіяни не змогли подолати.

Спочатку весь тягар оборони перевалів упав на плечі полків, сформованих у Галичині. Частини 9-го галицького піхотного полку займали ділянку фронту біля міста Сколе, сіл Гребенева, Тухлі, Славська. З часом до лінії карпатського фронту підтягнулися дивізії із інших частин імперії.

Більша частина осені та зима 1914-15 років пройшла у позиційному протистоянні між російськими та австрійськими частинами. Австріяки займали позиції вздовж вододілу, або у безпосередній близькості до нього. Позиції москалів були розташовані на підходах до вододілу. Залежно від рельєфу між траншеями могло бути кілька кілометрів, а могла і кілька сот метрів.

Противники обмінювалися обстрілами з крупнокаліберної зброї, час від часу офіцери виганяли вояків у штикові атаки. Зі спогадів витвицьких комбатантів...

Такі штикові атаки називалися “штурмом”. Для хоробрості солдатам перед такими атаками видавали спиртне: росіянам – горілку, австріякам – ром. У спогадах витвицьких ветеранів він називався “рум”. Як відголосок тих трагічних подій ще й досі у Витвиці часом можна почути прислів'я – “Без руму – нема штурму”.

Згадані штикові атаки-штурми, як правило, закінчувалися нічим, бо офіцери у них участі переважно не брали і часто проводилися або здуру або для звіту перед вищим начальством”.

У тилах ворогуючих армій регулярно працювали, за сучасною термінологією, диверсійно-розвідувальні групи /ДРГ/ противників.

До речі, уже тоді намітилося братання між вояками ворогуючих армій. Не останню роль у цьому відіграло те, що в обох ворожих арміях було чимало

українців.

Так, один з витвицьких комбатантів 1-ої світової війни, мій дід - Волковецький Михайло Федорович згадував, що відділення австрійських вояків, де він був у командиром, не раз зустрічалося з невеликими групами російських солдат. Це могли бути згадані вище диверсійні групи, дрібні розвідницькі стежі, групи вояків, що заготовляли дрова тощо.

Якщо поруч не було офіцерів, вояки мирно віталися між собою “Здрастуй австріяк – здрастуй рускій”. Вони не раз вели мирні розмови, обмінювалися тютюном та іншими нехитрими солдатськими гостинцями.

За його спогадами, російські солдати часто зневажливо говорили про свого царя та російську владу, обіцяли найближчим часом царя повісити, а офіцерів, чиновників, всіх російських поміщиків і фабрикантів перестріляти.

Для наших вояків це було дивно. Вони з великим пієтом відносилися до цісаря, шанували своїх офіцерів. Їхній командир роти, чех за національністю також був фабрикантом, він володів великою кондитерською /”чекулядовою”/ фабрикою у Празі. Однак вояки його щиро любили і поважали. Він ставився до своїх вояків українців дуже по-людськи, дбав про них і за можливістю захищав від безглуздих смертей та поранень...

А ще москалі не раз говорили нашим австріякам, що їх є так багато, що вони можуть закидати австріяків шапками.

Співтворці славетної перемоги на Маківці

Ситуація змінилася весною 1915 року. Російське командування запланувало на весну прорив австрійської оборони і вихід на Закарпаття та в Європу. Цей прорив мав бути здійснений через Верецький /Бескидський/ перевал, що знаходиться на дорозі Сколе-Мукачево. Уже було не до мирних зустрічей вояків...

З цієї нагоди на Великдень 1915 року у Галичину прибув сам російський цар Микола-другий. Він відвідав у Самборі ставку російського генерала Олексія Брусилова, чия Восьма армія, як писали російські газети “визволяла уярмлену Галицьку Русь”. Перед штурмом Карпат цар власноручно начепив кращим своїм воякам найвищі російські військові відзнаки - Георгіївські хрести...

Для виходу на Верецький перевал росіянам треба було заволодіти горою Маківкою. Хто володів Маківкою – той мав контроль над долиною річки Опір, якою пролягав шлях на Закарпаття.

А Маківку тримали у своїх руках Українські Січові Стрільці /УСС/.

Легіон УСС був особливою військовою формацією в австрійській армії. Його було сформовано завдяки зусиллям українських галицьких політичних партій у серпні 1914 року. До легіону вступали тільки добровольці, які не були призвані в австрійську армію. А так як призовний вік в Австрії був 21 рік, то стрільцями могли стати тільки юнаки молодші від цього віку. Правда,

австрійський Генштаб відрядив до легіону зі своїх частин необхідну кількість кадрових офіцерів-українців.

До легіону зголосилося біля 30 тисяч добровольців, однак австрійська військова влада встановила його чисельність у розмірі лише 2500 осіб. Це становило тільки два з половиною батальйони, які за українською традицією називалися куренями. Якщо згадати, що класичний австрійський полк складався з 4 батальйонів – то наш легіон не був навіть повноцінним полком. Повним справжнім полком він став пізніше, аж у 1916 році.

Легіон справедливо називали військом інтелігентів – біля 70% його вояків мали гімназійну, ліцейну або навіть університетську освіту. Це був цвіт української нації, серед них - і два сини Івана Франка – Петро та Тарас.

Тих юнаків ніхто не кликав на війну повісткою. Більше того – право бути на війні вони одержали у результаті нечуваного “конкурсу” – 12 претендентів на одне місце у стрілецькому строю !!!

Схоже, що з витвичан у легіоні Українських Січових Стрільців не був ніхто або нашим претендентам не пощастило “пройти за конкурсом”. Опублікований зараз для загального доступу реєстр УСС станом на 1 червня 1916 року, коли легіон уже став полком, не містить імен жителів Витвиці. Наше прізвище-візитівка “Витвицький ” там зустрічається двічі, однак ці стрільці не зазначені як жителі ні нашого села, ні навіть сусідніх сіл. Із населених пунктів басейну Лужанки, які зараз входять у Витвицьку ОТГ у лавах легіону названий лише Олекса Галишин з Церківни [4].

Очевидно, що численні родинні перекази, які поширені у Витвиці, про те, що хтось із дідів-прадідів був “у січових стрільцях” стосуються боротьби Української Галицької Армії /УГА/ з поляками у 1918-19 роках. Січові стрільці настільки були оповиті народною любов’ю, що сам термін “січовий стрілець” став синонімом до слів “борець за волю України”. Як наслідок – у народній пам’яті стрільців УГА теж називають січовими стрільцями.

Окреме питання – про участь у легіоні учителя витвицької школи Євгена Ковалика. У спогадах нашого земляка Степана Селешка, відомого громадського і політичного діяча про якого мова піде пізніше, читаємо:

Прийшов 1914 рік. Молоді студенти мусіли перервати свої студії: одних забрали до австрійської армії, Євген Ковалик і його брат Тадей пішли до УСС і поклали свої голови на полі бою.

Однак у згаданому реєстрі полку УСС згадується лише Тадей Ковалик із села Далешева на Городенківщині. Тадей був офіцером, мав звання хорунжого,

⁴ [4] Українські Січові стрільці. Львів. Видавництво “Слово”, 1991 р.

Див. також матеріал із Вікіпедії. Запит “Поіменний список боєвих відділів 1 полку Українських січових стрільців з дня 1 червня 1916 р.”

що відповідало званню лейтенанта в австрійській армії. Збереглося кілька його фото, яке легко можна знайти у Вікіпедії по відповідному запиту. Такей навіть ввійшов в історію полку – підчас боїв на Маківці полонив велику групу кубанських козаків.

Після загибелі Євгена Ковалика його вдова вийшла заміж за Афтанаса Равлюка – батька Богдана Афтанасовича, якого ще пам'ятає більшість витвичан. За словами Богдана, які він висловив у спілкуванні з одним із авторів /Мирославом/ Євген Ковалик воював і загинув в австрійській армії, найімовірніше у тому ж 9-ому галицькому піхотному полку.

Битва Українських Січових Стрільців з російською армією за гору Маківку широко висвітлена в українській, австрійській та російській військовій історії.

Як пишуть українські історики та публіцисти, у процесі трьох штурмів та оборони Маківки легіон Січових стрільців у складі кількох сотень розгромив чотири (!!!) піхотні полки та найкращу у російській армії дивізію кавалерії генерала Каледіна [5].

Росіяни так і не змогли пройти через Карпати, а за кілька днів почався контрнаступ австрійської армії. Знекровлені російські полки покотилися на схід, звідки вони і прийшли. У перших рядах наступаючої австрійської армії були українські стрільці. Саме вони звільняли від росіян Лисовичі, Болехів, Долину, Галич.

Однак, зрозуміло, що славетна перемога січових стрільців на Маківці була би неможлива без розумної взаємодії, підтримки та безпосередньої участі інших підрозділів та частин австрійської армії.

І, виявляється, що серед цих інших австрійських частин – “наш витвицький” - Цісарсько-королівський галицький піхотний полк № 9 (!!!).

З цього приводу у російській Вікіпедії по запиту “Цісарсько-королівський галицький піхотний полк № 9” сказано [6].

Полк створений у 1725 році. Штаб-квартира полку знаходилася у Перемишлі. Набір вівся у Стрийському окрузі поповнення.

Полк приймав участь в австрійсько-турецьких війнах, у Наполеонівських війнах, австро-італійсько-пруській війні, в придушенні угорського повстання. У різний час покровителями полку були барон Кільштедтен і граф Клерфейт.

У 1914 році полк воював на Східному фронті Першої світової війни, був одним із учасників боїв за гору Маківка.

У 1916 році полк відправився на Італійський фронт.

Так як російських істориків важко запідозрити у симпатіях до січового стрілецтва та й українців узагалі, наведемо ще одне підтвердження із російських

⁵ [5] Микола Рябий. Газета “Літературна Україна”, № 17, 5 травня 2005 року.

⁶ [6] Матеріал із Вікіпедії (рос.) Затит “9-тий пехотний полк. Австро-Венгрия”

джерел.

Ось, що говорить з цього приводу російський історик В. Каширин у монографії, “Взятие горы Маковка: неизвестная победа русских войск весной 1915 года”, що вийшла у Москві у 2010 році. Монографія написана за документами генерального штабу російської імператорської армії [7].

“Гору Маківку впродовж всього часу перебування на ньому австрійків утримувало зведене угруповання австрійських військ, яке складалося із маршових рот різних полків. Угруповання не мало окремого номера і не становило якусь єдину військову структуру.

До складу цього зведеного угруповання входило кілька сотень легіону українських січових стрільців, сім маршових рот 9-го галицького піхотного полку та кілька рот 51-го галицького піхотного полку. За етнічним складом переважну частину цих полків становили русини, тобто українці, але були також поляки, німці, євреї”.

Процитовані документи російського генерального штабу тих років показують, що перемога на Маківці була перемогою не лише січових стрільців, але й широкого кола українського вояцтва.

Причому, можна із впевненістю вважати, що **наші витвицькі вояки також були співтворцями славної перемоги українців над московськими наїзниками на горі Маківка.**

У пам’ять про полеглих у тих боях Українських Січових Стрільців на Маківці у 1999 році відкрито сучасний Меморіальний комплекс. Там кожний полеглий на Маківці стрілець має окремий надгробний пам’ятник, на якому вказано військове звання, прізвище та ім’я.

Меморіал є місцем паломництва українців та патріотичної молоді зокрема.

Починаючи з 1993 року кожної весни піднімається на Маківку і автор цих рядків - Мирослав Янишівський. Піднімаюсь не сам – приводжу із собою учителів та півсотні кращих ліцеїстів Фізико-технічного ліцею при Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу. Ліцеїсти кладуть квіти до центральної фігури Меморіалу, запалюють свічки на могилах, співають стрілецьких пісень. Особливо хвилюючою частиною є прощання з Маківкою, коли дівчата-ліцеїстки із покоління правнуків та праправнуків полеглих називають уголос їхні імена та звання...

...І кожного разу, коли закінчуються наші урочистості, коли гомінкий потік ліцеїстів почне спуск у сторони села Пшоніць, залишаюся наодинці перед величним Меморіалом і складаю окрему Молитву за витвицьких вояків із 9-го

⁷ [7] Каширин В. Б. Взятие горы Маковка: неизвестная победа русских войск весной 1915 года. Москва. Издательство “Регнум”, 2010. — 388 с. .

**Гора Маківка біля села Тухлі на Сколівщині.
Меморіал Українських Січових Стрільців.**

**Загальний вигляд Меморіалу.
Фото з приватного архіву Мирослава Янишівського**

**Ліцеїсти Фізико-технічного ліцею при Івано-Франківському національному
технічному університеті нафти і газу на горі Маківка. Травень 2018 року.
Фото з приватного архіву Мирослава Янишівського**

галицького полку. З розповідей діда та його друзів достеменно знаю, що десь тут їх тоді полягло немало. Та й сам він, будучи пораненим у Карпатах у Великодні дні 1915 року, зрив своєю кров'ю, найімовірніше, відрогі Маківки.

У ці хвилини мені здається, що я відчуваю біля себе присутність цих безіменних витвицьких солдатів. Вони ніби жаліються, що воювали і чесно полягли разом із січовиками, але, кажучи словами пісні:

“Не чути уголос їхніх звань та імен”.

Їхні могили, розкидані по відрогах Маківки та ближніх селах, залишилися безіменними, а імена забуті навіть у родинях.

Позиційна війна на Поділлі.

Участь у найбільшій битві Першої світової війни – Брусиловському прориві.

Як уже сказано вище, у травні 1915 року австрійська армія перейшла у контрнаступ і погнала москалів на схід, звідки вони прийшли. У процесі цього наступу австріяки визволили практично всю територію Галичини, окуповану російською армією восени 1914 року. Разом із союзною німецькою армією, вони зайняли також територію значної частини Волині, що до війни була у складі Російської імперії.

Після виходу на старі кордони наступ австрійської армії у Галичині припинився. Війна знову стала позиційною. Фронт зупинився і стояв на Поділлі на місці аж до літа 1916 року.

У складі наступаючих частин, очевидно, був і 9-ий галицький піхотний полк, проте у нас нема конкретних документальних згадок про участь у цих боях наших витвицьких вояків.

Однак спогади витвицьких комбатантів вказують на їх перебуванні на Поділлі підчас позиційної війни 2015/16 років. Один з них – жартівливий

До свят, добродійні українські організації /по теперішньому – волонтери/ привезли воякам багато різних солодоців та смаколиків.

На самий Святий вечір, витвицьким воякам випало бути на передньому краї. До позицій ворога було зовсім близько. З нагоди свята та аби скрасити свої окопні будні вояки наскладали у старий чобіт різних солодоців, смаколиків і з допомогою якоїсь приспособи закинули у російські траншеї.

На жаль, на той момент на російському боці вояки виявилися якимись дикунками. Через де-який час чобіт закинули назад у наші траншеї, однак у ньому виявилися нечистоти. Це, звичайно, була образа. Гарячі голови хотіли відкрити у сторону москалів вогонь,.. Однак один з наших земляків запропонував не псувати Святий вечір пострілами і поступити гоноровіше. Незабаром чобіт знову було заповнено гостинцями, а на халяві великими буквами написано – “Хто чим має, тим кидає” ...

Другий спомин дає можливість встановити, що наші вояки брали участь у

найбільш кровопролитній битві Першої світової війни. Такою битвою був Брусиловський прорив.

Битва дістала назву від прізвища російського генерала Брусилова, котрий командував наступом російських військ.

Битва тривала від 4 червня до 20 вересня 1916 р. Нагромаджені росіянами сили виявилися значно більшими. Росіяни очікували тріумфального виходу у Європу.. Однак, попри величезні зусилля та нечувані втрати росіянам вдалося просунутися на окремих ділянках тільки на 100-120 км. Москалі знову окупували частину території Волині, Галичини та Буковини, зокрема адміністративні центри – Луцьк, Чернівці, Станіслав. Однак вийти бодай на лінію 1914 року їм уже не вдалося.

Австро-угорські війська хоч і відступали, але чинили великий опір. Цей опір був настільки сильний, а сили, задіяні з обох сторін настільки великі, що Брусиловський прорив немає рівних по кількості втрат на цій війні.

В розпал Брусиловської битви на допомогу Австрії прийшли турки. Тодішня турецька держава була союзником Австро-Угорської імперії по Четвертинному Союзі. Турки відправили у Галичину дві дивізії своїх аскерів /воїнів/.

Відомо, що 12 серпня 1916 року ешелони з турками прибули на станцію Ходорів, а вже через 10 днів – 22 серпня вони замінили 54 австрійську піхотну дивізію на лінії фронту , що проходила берегами рік Золотої Липи та Нараївки біля Бережан, Нижньої та Верхньої Липиці.

Історія розпорядилася так, що тут на берегах Золотої Липи зустрілися як союзники представники двох народів, які у минулому довго ворогували між собою. Пліч-опліч у битві з росіянами опинилися турецькі дивізії, полк Українських Січових стрільців та солдати галицьких полків австрійської армії.

В історичній літературі широко описано вклад цих турецьких дивізій та полку Українських Січових стрільців у битвах Брусиловського прориву. [8]

І турецькі аскери і наші січовики відзначилися як дуже умілі та хоробрі воїни. Зокрема, у битві на горі Лисоня біля Бережан полк Січових стрільців поніс найбільші втрати за всю свою історію. Стрільці втратили майже дві третини свого особового складу, але не відступили і не пропустили москалів на Бережани.

Я не зустрів опублікованих документів, які би прямо вказували, що наші витвицькі фронтовики брали участь у цій найбільшій битві Першої світової війни. Можливо, це пояснюється її грандіозними масштабами. Історики, що пишуть про неї оперують номерами цілих дивізій, рідко деталізуючи описи до номерів полків.

⁸ [8] Андрушко Ігор. Турки на фронті у Галичині. Інтернет ресурс “Збруч” <https://zbruc.eu/node/53876>

Однак ми маємо всі підстави вважати що 9-тий галицький полк, у якому служили більшість витвицьких вояків брав участь у цій грандіозній битві. Свідченням цього є спогади наших земляків – учасників першої світової, у котрих не раз згадувалося про їхню дружбу із турками.

Згадувалося, що турки були дивними вояками, що вони не лише не боялися смерті, а так ніби самі її шукали. Загинути смертю відважного аскера було для них великим гонором, до якого навіть прагнули.

Говорилося і на побутові теми. Зокрема, про вживання свинини, яку благовірні мусульмани, як відомо, не споживають. Однак в умовах воєнних дій, неможливості належного забезпечення традиційними продуктами, аскерам приходилося відступати від свого звичаю – “Їли не гірше ніж ми”...

Ще однією темою спілкування наших воїнів з турками було питання багатожонства. Як відомо, іслам дозволяє мати по кілька дружин. То ж наші вояки при спілкуванні з турками завжди допитувалися, чи вони також мають по кілька жінок. Турецькі воїни переважно віджартовувалися, що жінки крім любові хочуть також їсти. То ж головна проблема для них - прогостувати сяк-так одну жінку, а не те що декількох.

Із цих спогадів однозначно випливає, що позиції полку наших земляків були по сусідству із позиціями турків.

Так як турки з'явилися у Галичині у серпні 1916 року і були до середини наступного літа, а наші витвицькі солдати дружили з турками, то звідси випливає, що витвичани також були учасниками цієї найбільшої битви Першої світової війни.

Італійський фронт

Сьогодні нікого з витвичан не здивуєш відвіданням Італії. Тисячі українців не лише мандрують Апенінами, але й мають там, як на наші мірки, високооплачувану роботу. Із самої Витвиці там працює або працювало десятки жінок та мужчин.

Однак перше масове “відвідання” Італії витвичанами відбулося більш як сто років тому. Це було в 1916-1918 роках. А “відвідувачами” були витвицькі вояки австрійської армії, яких війна масово закинула у цю прекрасну країну. І це відвідання було зовсім не мирним...

Перед початком Першої світової війни Італія разом з Німеччиною та Австро-Угорщиною була членом Троїстого союзу. Однак, коли почалася війна вона зберігала нейтралітет і у війну на боці Австрії та Німеччини не вступила. А в 1915 році після тривалих вагань Італія несподівано вступила у війну проти Австрії. Головним фактором такого різкого повороту стало бажання здійснити значні територіальні придбання за рахунок Австро-Угорщини.

Такий от дивний союзничок...

Австрійських дивізій, які були дислоковані на кордоні з Італією, виявилось недостатньо. Після оголошення війни, австрійське командування було змушене додатково перекинути сюди дивізії з інших частин імперії. Зокрема, у 1916 році – коли стабілізувався фронт після Брусиловського сьоду було перекинуто 2 дивізії з Галичини. [9]

Їх сформували з галицьких полків, де переважну більшість становили русини-українці. Серед них відправився на війну проти Італії і “наш” 9-тий галицький піхотний полк. Участь цього полку у війні на італійському фронті підтверджує також офіційна історія полку, яка вже цитувалася у контексті битви на Маківці [6]

Саме на цей період – після прибуття двох галицьких дивізій у 1916 році припадають найбільші успіхи австро-угорської армії на італійському фронті. Італійцям було завдано великої поразки у битві біля місто Трентіно. Однак наступ було припинено через допомогу Італії союзників по Антанті.

У 1917 році австріяки просунулися ще на 70-100 кілометрів углиб Італії. Учасником тих боїв був, зокрема, Волковецький Михайло Степанович, пізніше – народний учитель, якому відкрита зараз меморіальна дошка на приміщенні школи. Уже у 70-ті роки, у розмові зі Степаном Волковецьким – відомим громадським та політичним діячем він згадував...

Наш наступ був дуже успішний. Італійці не просто відступали, а майже тікали по всій лінії фронту. Ми уже надіялися дійти до Риму і побачити Папу Римського. Однак почалася їм осіння непогода. Пішли затяжні дощі і порозливалися ріки.

Італійський фронт для наших земляків був найважчим епізодом Першої світової війни. Лінія фронту, коливалася вздовж колишнього італійсько-австрійського кордону, який проходив хребтом Альп. У гірських умовах потрібні були надлюдські зусилля для транспортування боєприпасів, вантажів, поранених. Війська перевозились та постачались за допомогою системи фунікулерів і канатних доріг, у товщі скельних порід пробивались штучні печери-укріплення.

Для ведення бойових дій у горах створювались спеціалізовані елітні підрозділи: Alpini – бойові скелелазы й Arditi – штурмові загони, що застосовувались для прориву ворожої оборони, знищення дровових загороджень і штурму укріплень. У загони Alpini радо набирали також українців-горян із Карпат. У спогадах витвицьких ветеранів італійської компанії згадувалися прізвища кількох земляків, котрим вдалося потрапити у такий загін. Стимулом для цього було набагато краще забезпечення таких загонів.

Бої на італійському фронті відзначалися великою затьятістю. Там полягли

[9] Матеріал із Вікіпедії. Запит “Італійський фронт Першої світової війни”

десятки тисяч українців.

Серед полеглих на італійському фронті – і наші земляки з Витвиці. Прізвище та ім'я принаймі одного з них відомо – це Витвицький Михайло Ігнатович. Я запам'ятав це ім'я, бо він був вуйком моєї мами...

Його родина відома у Витвиці як Нанишині.

Восени 1918 року Австрія розпалася. На її руїнах постали нові незалежні держави, у тому числі і наша Західно-Українська Народна республіка. Цей позитивний факт – розпад імперії обернувся дуже сумним наслідком для австрійських вояків на італійському фронті.

Позбавлена держави – а, значить, будь-якої підтримки – австро-угорська армія була цілком деморалізована. Італійська армія перейшла у наступ по всьому фронту. Більшість австрійських полків відмовилися воювати і самі здавалися у полон італійцям. Історики кажуть, що найдовше трималися відбірні тірольські полки та галичани. [10]

Австро-угорські війська були цілком розгромлено, вони втратили біля 30 тисяч убитими, 100 тисяч пораненими і 300 тисяч полоненими. Серед них велика частина наших українців з Галичини. Окремий, особливий інтерес викликає остання цифра – 300 полонених. Історики кажуть, що біля 100 тисяч з них – це українці-галичани.

Новостворені держави – Чехословаччина, Угорщина, Югославія, Польща зразу почали вживати заходів для повернення своїх полонених додому. Адже досвідчені, вишколені у боях вояки були дуже потрібні новопосталим державам. Особливо старалася у цьому Польща. Вона почала евакуацію своїх вояків ще в останні дні жовтня 1918 року.

І тільки наші – аж дві тодішні українські держави – ні Західно-Українська Народна Республіка, ні Українська Народна Республіка нічого не зробили для НЕГАЙНОГО повернення полонених галичан. Можливо і не могли, але й про якісь великі їхні зусилля чи результати також не відомо.

Повернення наших полонених галичан з Італії – це окрема тема, яка є предметом багатьох літературних творів і наукових праць. Якщо коротко – вибиралися як могли.

А зовсім не важко уявити яким би був результат нашої наступної війни з поляками у 1918-19 роках, якби на українському боці уже в перші тижні війни додатково з'явилися б сто тисяч (!!!) досвідчених вишколених вояків.

¹⁰ [10] Патер І. Г. Галичани на сербському та італійському фронтах і в таборах військовополонених / І. Г. Патер // З історії західноукраїнських земель. - 2013. - Вип. 9. - С. 39-60. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ziczahzem_2013_9_5.